

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

**DOPORUČENÍ VÝBORU
MINISTRŮ ČLENSKÝM
STÁTŮM CM/REC(2023)3 PRO
KNIHOVNÍ LEGISLATIVU
A POLITIKU V EVROPĚ**

SCHVÁLENO:

5. DUBNA 2023

Úvod

V roce 2000 vypracoval Řídící výbor Rady Evropy pro kulturu, kulturní dědictví a krajinu (CDCPP) ve spolupráci s Evropským úřadem knihovnických, informačních a dokumentačních sdružení (EBLIDA) Směrnici Rady Evropy/EBLIDA o knihovnické legislativě a politice v Evropě, která měla velký vliv na utváření politik a inspirovala legislativu týkající se knihoven ve všech členských státech Rady Evropy. V roce 2020 zahájila pracovní skupina EBLIDA LIBLEG revizi pokynů. Byl vypracován text a zaslán Radě Evropy, která navrhla zvýšit status Pokynů na status doporučení Výboru ministrů. Společná skupina Rady Evropy a EBLIDA pracovala na jeho finalizaci a předložila jej CDCPP (listopad 2022). Přibližně patnáct členských států vylepšilo návrh textu svými připomínkami. Dne 5. dubna 2023 Výbor ministrů Rady Evropy schválil Doporučení CM/Rec(2023)3 pro knihovní legislativu a politiku v Evropě.

Doporučení definuje knihovny jako *"veřejně přístupné instituce kulturní, vzdělávací a sociální povahy, které slouží místním, akademickým, specializovaným komunitám a/nebo společnosti jako celku"* a zavádí nové a přeformulovává tradiční pojmy v následujících čtyřech oblastech:

- Celý pododdíl je věnován "demokratické účasti", která je přidána ke "svobodě projevu a svobodnému přístupu k informacím" (první oddíl);
- práce knihoven je zasazena do rámce evropské agendy 2030 pro udržitelný rozvoj a s ní souvisejících cílů, a nikoli již pouze do oblasti vzdělávání a kultury, čímž je zdůrazněn sociální rozměr knihoven a jejich angažovanost ve prospěch udržitelné, demokratické a spravedlivé společnosti;
- jsou přidány dvě nové sekce: "Globální a lokální hrozby a provoz knihoven" a "Digitální transformace a rozšiřování knihovnických sítí založených na umělé inteligenci";
- doporučuje se posílit elektronické půjčování v knihovnách tím, že se usnadní získávání licencí na digitální knihy za přiměřených podmínek ihned po jejich vydání.

Sekretariát EBLIDA
duben 2023

Doporučení CM/Rec (2023) 3 Výboru ministrů členským státům pro knihovní legislativu a politiku v Evropě

(Přijato Výborem ministrů dne 5. dubna 2023 na 1462 schůzi náměstků ministrů)

Výbor ministrů, podle podmínek stanovených v článku 15 písm. b) Statutu Rady Evropy (ETS¹ č. 1),

vzhledem k tomu,

že jedním z cílů Rady Evropy je dosažení větší jednoty mezi jejími členy za účelem ochrany a naplňování ideálů a zásad, založených na respektu k lidským právům, demokracii a právu zákona, jež jsou jejich společným dědictvím;

zdůrazňuje,

že knihovny hrají klíčovou úlohu jako komunitní centra usilující o demokratickou, soudržnou, inkluzivní a spravedlivou společnost a jsou nezbytnou a nenahraditelnou součástí sociální, kulturní a informační infrastruktury udržitelné společnosti, v níž jsou zaručeny svoboda projevu, přístup veřejnosti k informacím a demokratická účast;

vědom si toho,

Řídící výbor pro kulturu, dědictví a krajinu Rady Evropy (CDCPP), ve spolupráci s Evropskou kanceláří knihovnických, informačních a dokumentačních sdružení (EBLIDA), vypracoval v roce 2000 návrh směrnic Rady Evropy/EBLIDA pro knihovní legislativu a politiku v Evropě², které velmi ovlivnily utváření politik a inspirovaly legislativu ve vztahu ke knihovnám napříč členskými státy Rady Evropy;

u vědomí toho,

že tyto směrnice slouží jako vodítko pro jednotlivé knihovny, jež často působí v náročné situaci na místě, jakož i pro regionální a místní orgány, když chtějí restrukturovat místní knihovny a jejich knihovní systémy;

zdůrazňuje,

že – jakkoli původní směrnice jsou stále relevantní – kulturní a společenské změny na straně jedné a technologický vývoj na straně druhé přinášejí knihovnám nové výzvy;

¹ ETS – [European Treaty Series](#)

² Council for cultural co-operation. Cultural Committee: *Council of Europe/EBLIDA guidelines on library legislation and policy in Europe*. DECS/CULT/POL/book(2000) 1. Strasbourg: Council of Europe, 2000. 13 p. [dostupné z URL:

<https://www.eblida.org/Documents/Council-of-Europe-EBLIDA-Guidelines-on-Library-Legislation-and-Policy-in-Europe.pdf>]

Český překlad: Evropská knihovnická legislativa a politika. In: Evropská knihovnická legislativa. Praha: Národní knihovna ČR, 2001. s. 27-36. ISBN 80-7050-372-6.

zdůrazňuje,

že během posledních dvou desetiletí se knihovny vyvinuly v obohacující prostor pro lidské interakce, rozvoj znalostí a občanskou angažovanost a že v několika členských státech Rady Evropy knihovní legislativa již odráží tyto nové koncepty a role, které vyplynuly z řady dokumentů a doporučení Rady Evropy a Evropské unie;

přesvědčen,

že revize směrnic Rady Evropy/EBLIDA pro knihovní legislativu a politiku v Evropě a jejich transformace do doporučení Výboru ministrů může posílit celoevropské úsilí směřovat k informované, inkluzivní a demokratické společnosti;

vzhledem k tomu,

že v důsledku toho se CDCPP rozhodl znovu prozkoumat oblast knihoven³, se záměrem vypracovat návrh nového souboru zásad, který bude relevantní pro národní legislativu a politiku v členských státech Rady Evropy, bude odpovídat demokratickým hodnotám, bude v souladu s ústavními principy členských států a mohl by inspirovat novou nebo revidovanou knihovní legislativu a politiku;

opětovně potvrzuje,

že knihovny mají přispívat ke společným cílům vymezeným v rámci Agendy pro udržitelný rozvoj 2030 Spojených národů, jako je sociální inkluze, kvalitní vzdělání, mír, spravedlnost a silné instituce;

konstatuje,

že pokrok v informačních technologiích vnesl do knihovnického a informačního sektoru nové výzvy, jako je zajištění přístupu, soukromí, ochrana údajů, velká data, konektivita a inkluze, kybernetická bezpečnost, umělá inteligence, 5G, blockchain, automatizace procesů, autonomní zařízení a virtuální (zesílená nebo rozšířená) realita;

odvolává se na související konvence, doporučení a směrnice Rady Evropy,

zejména na:

- Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod (ETS No. 5), článek 10;
- Evropskou kulturní úmluvu (ETS No. 18);
- Úmluvu o ochraně architektonického dědictví Evropy (ETS No. 121);
- Úmluvu o ochraně archeologického dědictví Evropy (revidovanou) (ETS No. 143);
- Rámcovou úmluvu o ochraně národnostních menšin (ETS No. 157);
- Rámcovou úmluvu Rady Evropy o hodnotě kulturního dědictví pro společnost (CETS No. 199);
- Úmluvu Rady Evropy o porušení zákona ve vztahu ke kulturnímu vlastnictví (CETS No. 221);
- Doporučení [CM/Rec\(2016\)2](#) o internetu občanů;
- Doporučení [CM/Rec\(2017\)1](#) o strategii evropského kulturního dědictví pro 21. století;
- Doporučení [CM/Rec\(2017\)8](#) o velkých datech pro kulturu, gramotnost a demokracii;
- Doporučení [CM/Rec\(2018\)3](#) o kulturním dědictví tváří v tvář klimatické změně: zvyšovat odolnost a podporovat adaptaci;
- Doporučení [CM/Rec\(2018\)10](#) o příspěvku kultury k posílení internetu jako emancipační síly;
- Doporučení [CM/Rec\(2020\)1](#) o vlivu algoritmických systémů na lidská práva;

³ Pro účely tohoto doporučení jsou „knihovny“ definovány jako zařízení kulturní, vzdělávací a sociální povahy přístupná veřejnosti, jež slouží místním, akademickým nebo specializovaným komunitám nebo společnosti obecně. Jsou celostátním nebo místním, veřejným nebo soukromým zařízením, pokud působí na neziskovém základě a přijímají a uplatňují knihovnické hodnoty, zásady, standardy a odborné metody.
(https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680aaced6#_ftn1)

- Doporučení [CM/Rec\(2020\)7](#) o podpoře trvalé prevence rizik v každodenní správě kulturního dědictví: spolupráce se státy, odborníky a občany;
- Doporučení [CM/Rec\(2022\)15](#) o úloze kultury, kulturního dědictví a krajiny v pomoci odpovědět na globální hrozby;
- Směrnice o umělé inteligenci a ochraně údajů ([T-PD\(2019\)01](#)), vydané Radou Evropy;

odvolávají se na další související mezinárodní právní nástroje:

- Rezoluci Spojených národů přijatá Valným shromážděním v roce 2015, [Měníme náš svět: Agenda udržitelného rozvoje do roku 2030 \(A/RES/70/1\)](#);
- [Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech](#) Spojených národů (1966), článek 19;
- [Úmluvu o právech dítěte](#) Spojených národů (1989)⁴;
- Úmluvu na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu a Druhý protokol k ní UNESCO (1954 a 1999)⁵;
- Úmluvu o opatřeních k zákazu a zamezení nedovoleného dovozu, vývozu a převodu vlastnictví kulturních statků UNESCO (1970)⁶;
- [Úmluvu o právu na odcizené nebo nezákonně vyvezené kulturní statky](#) UNIDROIT (1995);
- [Listinu základních práv Evropské unie](#) (2000), článek 11;
- [Všeobecnou deklaraci lidských práv](#) (1948), článek 19;
- Směrnici Evropského parlamentu a Rady [2014/60/EU](#) ze dne 15. května 2014 o navrácení kulturních statků neoprávněně vyvezených z území členského státu a o změně nařízení (EU) č. 1024/2012 (přepracované znění);
- Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) [2019/880](#) ze dne 17. dubna 2019 o vstupu a dovozu kulturních statků;
- Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) [2016/679](#) ze dne 27. dubna 2016 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů a o zrušení směrnice 95/46/ES (obecné nařízení o ochraně osobních údajů);
- Návrh nařízení Evropského parlamentu a Rady, kterým se stanoví harmonizovaná pravidla pro umělou inteligenci (akt o umělé inteligenci) a mění určité legislativní akty Unie [COM/2021/206 final](#);
- Směrnici Evropského parlamentu a Rady [2001/29/ES](#) ze dne 22. května 2001 o harmonizaci určitých aspektů autorského práva a práv s ním souvisejících v informační společnosti;
- Směrnici Evropského parlamentu a Rady [2006/115/ES](#) ze dne 12. prosince 2006 o právu na pronájem a půjčování a o některých právech v oblasti duševního vlastnictví souvisejících s autorským právem (kodifikované znění);
- Směrnici Evropského parlamentu a Rady (EU) [2019/790](#) ze dne 17. dubna 2019 o autorském právu a právech s ním souvisejících na jednotném digitálním trhu a o změně směrnic 96/9/ES a 2001/29/ES;
- Směrnici Evropského parlamentu a Rady (EU) [2019/1024](#) ze dne 20. června 2019 o otevřených datech a opakovaném použití informací veřejného sektoru (přepracované znění);
- Směrnici Evropského parlamentu a Rady [2012/28/EU](#) ze dne 25. října 2012 o některých povolených způsobech užití osiřelých děl;

⁴ České znění vyhlášeno ve Sbírce zákonů č. 22/1991.

⁵ České znění Úmluvy (označované také jako Haagská úmluva) vyhlášeno ve Sbírce zákonů č. 94/1958, Druhého protokolu ve Sbírce zákonů č. 71/2007.

⁶ České znění vyhlášeno ve Sbírce zákonů č. 15/1980.

- Doporučení Komise (EU) 2021/1970 ze dne 10. listopadu 2021 ke společnému evropskému datovému prostoru pro kulturní dědictví;
- Doporučení pro otevřenou vědu UNESCO (2021);
- Fribourgskou deklaraci o kulturních právech (2007);

s ohledem na následující odborné dokumenty:

- Manifest IFLA/UNESCO o veřejných knihovnách (1994) a jeho aktualizovanou verzi (2022);
- Budapeštskou iniciativu pro otevřený přístup (2002)⁷;
- Manifest IFLA/UNESCO o multikulturní knihovně (2009)⁸;
- Manifest IFLA/UNESCO pro digitální knihovny (2011);
- Manifest IFLA o internetu (2014);
- Prohlášení EBLIDA/IFLA/LIBER: “Budte otevřeni otevřené vědě: připravovat se pro budoucnost, nelpět na minulosti” (2016);
- Prohlášení IFLA o knihovnách a umělé inteligenci (2020);
- Zprávu EBLIDA “Myslet nemyslitelné – Postcovidová agenda pro evropské knihovny, která splňuje Cíle udržitelného rozvoje a je financována Evropskými strukturálními a investičními fondy (2021-2027)” (2020);
- Manifest IFLA o školní knihovně (2021)⁹;

doporučuje, aby vlády členských států:

- 1) zajistily soulad mezi pravidly týkajícími se knihovní legislativy a pravidly uplatňovanými v jiných souvisejících oblastech, spolu s jejich souvisejícími politikami;
- 2) rozšířily rámec tradičních pravidel pro knihovny, aby braly v úvahu všechny rozličné záležitosti relevantní pro knihovní legislativu a politiku;
- 3) dosahovaly rovnováhy mezi zájmy jednotlivců a právnických osob, a to jak veřejných, tak soukromých;
- 4) přitom zajišťovaly, aby v zájmu své účinnosti knihovní legislativa brala v úvahu různé okolnosti a zájmy členských států:
 - a) přijmout odpovídající legislativní nebo jiná politická opatření, jež jsou v souladu se zásadami uvedenými v tomto doporučení a příložených směrnících, a uvést existující právní předpisy do souladu s uvedenými zásadami;
 - b) přeložit toto doporučení a připojené Směrnice Rady Evropy/EBLIDA o knihovní legislativě a politice v Evropě (viz Příloha) do svých úředních jazyků a rozšiřovat je v co nejširším měřítku mezi příslušné orgány a osoby.

⁷ K 20. výročí přijala Iniciativa doporučení – dostupné z URL: <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/boai20/>.

⁸ Anglické znění Manifestu je dostupné z URL: <https://www.ifla.org/ifla-unesco-multicultural-library-manifesto/>.

⁹ V originálu se uvádí „The IFLA/UNESCO School Library Manifesto (2021)“, avšak Manifest o školních knihovnách přijala dosud (v roce 2021) jen IFLA jako aktualizovanou verzi IFLA/UNESCO School Library Manifesto z roku 1999 (dostupný z URL: <https://www.ifla.org/publications/ifla-unesco-school-library-manifesto-1999/>).

Příloha k Doporučení CM/Rec(2023)3

SMĚRNICE RADY EVROPY/EBLIDA PRO KNIHOVNÍ LEGISLATIVU A POLITIKU V EVROPĚ

Členské státy by měly zajistit, aby knihovny mohly plnit úlohy uvedené v Doporučení CM/Rec(2023)3 a následujících směrnicích.

I. Svoboda projevu, svobodný přístup k informacím a demokratická účast

1) Otevřený přístup k informacím a rozvoj demokratické společnosti

- i. Knihovny jsou vytvářeny ve prospěch svých uživatelských komunit, aby poskytovaly lidem otevřený přístup k informacím a myšlenkám. Jako nezávislé místo setkávání a prostor pro veřejnou diskusi a debatu přispívají k rozvoji demokratické společnosti a ke svobodě projevu a myšlení.
- ii. Přístup do knihoven by měl být bezplatný pro všechny občany bez ohledu na rasu, národnost, náboženství, kulturu, politiku, věk, handicap, gender nebo sexuální orientaci.
- iii. Knihovní fondy a dokumenty vybudované v knihovnách, bez ohledu na jejich formu a formát, ať už jsou samostatné, nebo součástí knihovní sítě, by měly zahrnovat základní informační materiály, nástroje a služby financované z veřejných prostředků. Měly by být zdarma zpřístupňovány široké veřejnosti a všem kategoriím uživatelů bez ohledu na jejich platební schopnost. Přístup k těmto základním informačním materiálům a službám knihoven je základním právem, pokud jej přijaté právní předpisy účelově neomezuji v souladu se základními úmluvami, deklaracemi a listinami na ochranu lidských práv a základních svobod.
- iv. Knihovny by měly poskytovat co nejlepší úroveň a kvalitu intelektuálního a fyzického přístupu ke knihovním fondům a dalším zdrojům informací, bojovat proti dezinformacím a uspokojovat potřeby osob se zdravotním postižením.
- v. Knihovny by měly zajistit přístup k materiálům, které nejsou součástí jejich knihovních fondů, poskytováním vnitrostátních a mezinárodních meziknihovních výpůjčních služeb a služeb dodávání dokumentů.
- vi. Knihovny jsou koncipovány jako inkluzivní instituce, a proto by měly být „bezpečnými místy“ pro všechny druhy menšin. Měly by vytvářet programy a aktivity proti diskriminaci z hlediska pohlaví, genderové identity a genderového projevu.

2) Zásady pro tvorbu fondů

- i. Knihovní fondy by měly být vytvářeny na základě nezávislého odborného hodnocení knihovníků, bez politických, náboženských, sektářských, komerčních či jiných vlivů. Tam, kde je to užitečné, může být jejich vytváření konzultováno s orgány zastupujícími uživatele, komunitními skupinami a dalšími vzdělávacími, kulturními nebo informačními institucemi.
- ii. Knihovny by měly získávat materiály a poskytovat přístup ke zdrojům na základě jejich kvality a relevance pro potřeby uživatelské komunity a brát přitom v úvahu její různorodost, pokud jde o poskytovaný obsah, jazyk a formát.
- iii. Koncepce rozvoje knihovních fondů, včetně té týkající se digitálních fondů, by měly být průběžně aktualizovány, aby odrážely měnící se potřeby a možnosti. Měla by být stanovena

kritéria vyřazování dokumentů, které jsou ve špatném stavu nebo zastaralé.¹⁰ Vytváření fondů by mělo být transparentním procesem a zásady, na nichž je založeno, by měly být zveřejněny.

- iv. Etnickým skupinám a menšinám by měly být poskytovány materiály týkající se jejich vlastní kultury nebo jsou psány v jejich jazyce. V souladu s Listinou základních práv Evropské unie by knihovní fondy měly reprezentovat kultury menšin a seznamovat s nimi širší komunitu.
- v. Knihovny by měly být součástí místních, regionálních nebo národních systémů, jejichž členové spolupracují v oblasti doplňování a sdílení fondů, a utvářet těsné pracovní vztahy s dalšími i kulturními, vzdělávacími a informačními institucemi.

3) Zásady pro přístup k digitálnímu obsahu

- i. Knihovny by měly
 - o usilovat o získání přístupu k elektronickým informačním zdrojům pro své uživatele (podle zásad zdůrazněných v oddíle 1);
 - o poskytovat veřejnosti přístupová místa s vhodnou úrovní podpory a poradenství a tím umožnit nezávislé používání digitálního obsahu a informací;
 - o nedovolit vědomě přístup k materiálům na internetu, které byly vytvořeny nebo zpřístupněny nezákonně; a podle možnosti označit případy chybných informací a dezinformací, přitom ponechat na uživatelích, aby si zvolili, ke kterým informacím chtějí přistoupit;
 - o formulovat zásady používání internetu pro poskytování přístupu veřejnosti k digitálnímu obsahu a informacím. Stejně tak by měly zajistit plnou transparentnost, pokud jde o původ informací a způsoby jejich produkce, propagace, šíření a zaměření;
 - o respektovat práva uživatelů, včetně práva na mlčenlivost a soukromí, v souladu s legislativními předpisy týkajícími se ochrany osobních údajů;
 - o průběžně přezkoumávat politiky týkající se veřejných přístupových míst a jejich uskutečňování v praxi, a to konzultovat se skupinami uživatelů a místními organizacemi;
 - o uchovávat, chránit, zhodnocovat a rozvíjet historické fondy, pokud je to součástí povinnosti jejich instituce a aktivně je propagovat v široké veřejnosti.

4) Podpora demokratické účasti

- i. Knihovny by měly
 - o být považovány za nezbytného činitele pro zachování a rozvoj demokracie, neboť zapojují komunity a nabízejí prostor pro diskusi;
 - o podporovat různorodost informačních zdrojů a názorů, aby umožnily občanům činit informovaná rozhodnutí založená na kritickém myšlení;
 - o být aktivní v pořádání veřejných debat ve prospěch celé společnosti;
 - o podporovat důvěryhodnost zlepšováním přístupu ke spolehlivým informacím, například prostřednictvím hodnocení webových stránek místo jejich filtrování, a tím zvýšit schopnost sledovat dráhu informací a ověřovat jejich poskytovatele;
 - o navrhopvat inkluzivní řešení zahrnující zvyšování obecného povědomí, mediální gramotnost, široké zapojení zúčastněných stran a spolupráci veřejných orgánů.

¹⁰ V českém prostředí je k dispozici Metodický pokyn MK k vymezení standardu doplňování a aktualizace knihovního fondu pro knihovny zřizované a/nebo provozované obcemi na území České republiky-
https://www.mkcr.cz/doc/cms_library/2017_metodicky-pokyn-mkdef-7674.pdf

II. Knihovny v rámci programu OSN Agenda pro udržitelný rozvoj 2030

5) Správa knihoven

- i. Státní, regionální a místní orgány členských států by měly zajistit nezbytné organizační, ekonomické a kontrolní mechanismy umožňující činnost a služby knihoven. Knihovny by měly být zahrnuty do národních kulturních a vzdělávacích koncepcí, které sledují dosažení Cílů udržitelného rozvoje ve smyslu programu Spojených národů a jeho ekvivalentních programů v evropském kontextu. Státní, regionální a místní orgány členských států by měly:
 - o zajistit nezbytné právní postavení a odborné platformy pro všechny typy knihoven v rámci národní koncepce zaměřené na dosahování Cílů udržitelného rozvoje;
 - o stanovit specifické organizační struktury pro všechny typy knihoven – veřejné, vysokoškolské, národní, školní nebo specializované knihovny; – vyjasnit jejich odlišné role, povinnosti a odpovědnosti. Stejně tak závazně stanovit účast profesionálních knihovníků ve vedení knihoven na všech organizačních úrovních;
 - o vést knihovny k tomu, aby akceptovaly mezinárodní standardy a směrnice;
 - o poskytnout transparentní administrativní rámec jasně vymezující vztahy mezi knihovnami a jinými vládními a nevládními organizacemi při poskytování materiálů, jež zajímají uživatele knihoven; zejména e-knih a jiných médií, jež jsou předmětem kulturního a vzdělávacího nebo volnočasového zájmu;
 - o usilovat o rozvoj nezbytné infrastruktury na podporu spolupráce mezi knihovnami s ohledem na jejich specifické poslání a úkoly v širším rámci Cílů udržitelného rozvoje;
 - o vzít v úvahu, že poskytování kulturních statků a služeb knihoven zmenšuje informační propast a často má zásadní význam pro osoby, které se nacházejí ve znevýhodněné situaci v důsledky chudoby, izolace nebo sociálního vyloučení.

6) Služby knihoven a ukazatele výkonnosti

- i. K usnadnění vnitrostátní i mezinárodní výměny informací je třeba uplatňovat v co nejširším měřítku technické normy a standardy týkající se technologií pro přenos dat v digitálních sítích a souvisejících zařízeních.
- ii. Metodická oddělení knihoven by měla usilovat o poskytování nástrojů pro měření výkonnosti různých typů knihoven v souladu s dosahováním Cílů udržitelného rozvoje.
- iii. Ve směrnících by měly být upřednostňovány knihovnické služby pro specifické skupiny uživatelů. Ty by měly být poskytovány jednak prostřednictvím služeb definovaných právními předpisy společnými pro všechny knihovny, částečně prostřednictvím specializovaných knihovnických služeb a také prostřednictvím centralizovaných služeb.
- iv. Měly by být prováděny pravidelné průzkumy a hodnocení s cílem zjišťovat, jak knihovny plní své vzdělávací a kulturní poslání a jak naplňují Cíle udržitelného rozvoje.
- v. Knihovnické orgány na národní úrovni by měly uvážit vytvoření služeb pro knihovny v rámci vnitrostátních a mezinárodních koncepcí a programů.

7) Financování knihoven

- i. Bez ohledu na typ knihovny a úroveň veřejné správy je nezbytné nalézt rovnováhu mezi očekávanou úrovní služeb a zajištěním dostatečného financování.
- ii. Za financování knihoven by měly být převážně odpovědné orgány veřejné správy. Služby knihoven financované částečně z jiných zdrojů by neměly omezovat odbornou integritu knihovníků a výběr knihovních fondů a dokumentů pro knihovnu. Musí být respektovány základní principy volného přístupu a bezplatných základních služeb.

- iii. Orgány nadřízené knihovnám a knihovny by měly vytvořit organizační struktury a mechanismy dohledu a kontroly, které zajistí efektivní využití veřejných prostředků vynaložených na služby knihoven. Za tím účelem by měly vyvinout nástroje pro měření výkonnosti a kontroly kvality pro různé typy knihoven a zvážit užití nástrojů na měření sociální odpovědnosti knihoven.
- iv. Je na odpovědnosti veřejných orgánů zajistit, aby se ve financování knihoven odrážely dopady nových technologií.
- v. Knihovny jsou tvůrci komunit a poskytovateli neformálního vzdělávání; proto by měly být uplatněny mechanismy zajišťující soulad se státními a místními rozvojovými plány a strategiemi včetně stanovení odpovědností a pravomocí.

8) Vzdělávání a odborná příprava

- i. Knihovnické vzdělávání by mělo být součástí národní legislativy o knihovnách a knihovní politiky jako podmínka poskytování knihovnických služeb. Tato opatření zajistí odbornou způsobilost knihovníků a dalších pracovníků.
- ii. Měly by být poskytnuty dostatečné zdroje pro zajištění odborného vzdělávání personálu a uživatelů knihoven tak, aby byli schopni plně využívat nové nástroje a služby v knihovnách.
- iii. Orgány nadřízené knihovnám by měly podporovat vzájemnou výměnu pracovníků knihoven prostřednictvím účasti v evropských programech výměny pracovníků.

III. Globální a lokální hrozby a provoz knihoven

9) Knihovny jako základní služby v době katastrof a mimořádných událostí

- i. Knihovny, stejně jako všechny kulturní a vzdělávací instituce, jsou zranitelnými organizacemi, pro které mohou obtížně čelit globálním a lokálním hrozbám. Krize covidu-19 a další budoucí krize kladou na knihovny požadavek, aby se staly odolnými institucemi. Proto je nezbytné vytvořit krizové plány, aby knihovny mohly pokračovat v provozu i v nejistých dobách nebo za nepříznivých podmínek. Státní, regionální a místní orgány členských států by proto ve spolupráci s vedeními knihoven měly:
 - uznat zásadní povahu služeb knihoven a jejich význam pro odolnost komunit, jimž slouží;
 - zpracovat plány řízení a analýzy rizik, jak lidských, tak přírodních, včetně zavedení průběžných opatření pro prevenci, snižování a předcházení rizik, a to se zvláštním důrazem na výcvik pracovníků;
 - připravit konkrétní plány pro případy katastrof, aby bylo možné zajistit činnost knihovny v nepříznivých podmínkách;
 - vyhodnotit význam služeb knihovny pro komunity zasažené hrozbami lokální nebo globální povahy, aby bylo možné na nebezpečí rychle a účinně reagovat a případně jim předcházet;
 - analyzovat využívání dokumentů a zavést alternativní způsoby interakce knihoven s komunitami, jimž slouží;
 - poskytovat pravdivé a přesné informace o globálních a lokálních hrozbách a šířit tyto informace mezi obyvatelstvem;
 - propagovat koncept knihovny jako "bezpečného místa", kde je zaručen přístup ke spolehlivým informacím a vhodným komunikačním kanálům;
 - plánovat alternativní způsoby poskytování knihovnických služeb se zaměřením na technologie, doručování na dálku a nové distribuční modely;

- pravidelně revidovat rozpočty a hledat alternativní zdroje příjmů, aby se zvýšila připravenost knihoven na krizové situace a snížila rizika;
- navázat spolupráci se sítěmi, jež standardně fungují během katastrof a v krizových situacích; s institucemi záchranné služby a civilní obrany, jakož i s institucemi kulturního dědictví a mezinárodními organizacemi (například s Mezinárodním výborem Modrý štít), aby bylo možné rychle přizpůsobit zdroje a činnost knihoven nepříznivým podmínkám.

IV. Digitální transformace a podpora udržitelného, spolehlivého a inkluzivního ekosystému knihoven

10) Knihovny jako aktivní činitelé v knižním a informačním řetězci

- i. Knihovny působí na čele digitální transformace a hrají klíčovou roli v knižním a informačním řetězci, a to jak v digitálním, tak tiskovém. Přijetí průřezových technologií a uplatňování transformativních schopností, používání umělé inteligence (AI) a algoritmických systémů může tuto roli posílit. Státní, regionální a místní orgány členských států by ve spolupráci s vedením knihoven měly:
 - připravit pro knihovny programy, jež jim umožní rozšířit současné technologické postupy z analogového na digitální formát a kombinovat oba formáty tak, aby umožnily naplňování tradiční cíle knihoven;
 - společně se vzdělávacími zařízeními sledovat cíle distančního vzdělávání, včetně využití virtuálního vzdělávacího prostředí a poskytování digitálních přístupových bodů pro mladé lidi;
 - v souladu s předpisy a doporučeními, jež regulují používání algoritmických systémů, uplatňovat kontrolu nad údaji a metadaty ovlivňujícími pracovní postupy knihoven a opakovaně používat tato data při tvorbě koncepcí a rozhodovacích procesech, zejména pokud se týkají pohybu lidí a zdrojů a dopadů na knihovny;
 - zajistit regulaci produktů umělé inteligence (AI) za účelem ochrany soukromí a zásad rovnosti, včetně vzdělávání uživatelů v knihovnách;
 - podporovat roli knihoven jako platformy pro výměnu osvědčených postupů a etického využívání technologie umělé inteligence (AI) v knihovně;
 - zajistit, aby algoritmické systémy používané v knihovnách nezpůsobovaly rozdíly nebo nebyly diskriminační a aby byly v souladu s právními předpisy, jejichž cílem je zajistit dodržování základních práv;
 - podporovat aktivity a služby knihoven, jejichž cílem je odstranit překážky nebo nerovnosti ekonomické, právní nebo technologické povahy;
 - podporovat opakované veřejné využívání informačních zdrojů a v souladu s autorskoprávními předpisy vytvářet příležitosti pro integraci obsahů a vytěžování znalostí, a tak podporovat udržitelnost a různorodost jak ve střednědobém, tak v dlouhodobém horizontu.

11) Informační a digitální gramotnost

- i. Knihovny jako komunitní centra podporující sociální rozvoj své komunity by měly pořádat a poskytovat programy a kurzy mediální a informační gramotnosti. Měly by proto:
 - v integrovaném systému knihoven hodnotit celkový životní cyklus knihovních dokumentů a zajistit optimální oběh jejich obsahu v rámci národních a mezinárodních systémů, kde různé typy knihoven spolupracují díky využití standardů podporujících interoperabilitu;
 - podporovat a nabízet programy mediální, informační a digitální gramotnosti přizpůsobené potřebám jednotlivců a skupin s cílem dosáhnout toho, aby si všichni uvědomili svá práva a dokázali je uplatnit v praxi;

- posilovat schopnost jednotlivců chránit informace, ke kterým mají přístup, před pokusy o manipulaci nebo zneužití jejich myšlenkového nastavení a jednání prostřednictvím chybných informací a dezinformací;
- v těsné návaznosti na obecnou politiku překonávání národních a lokálních digitálních bariér posilovat aktivity zaměřené na informační a digitální gramotnost pro cílové kategorie osob;
- v rámci obecných vzdělávacích programů a programů odborné přípravy a v duchu inkluze učit všechny skupiny obyvatelstva, zejména mladé lidi, odpovídající mediální a technologické gramotnosti; to by mělo být začleněno do pokynů a učebních osnov na všech úrovních vzdělávání;
- zavádět postupy zaměřené na zvýšení informačního sebeurčení jednotlivců, aby si uvědomili veškerá omezení pro své individuální snahy o svobodný přístup k informacím a uplatňování práv jednotlivce;
- provádět výzkumy zaměřené na hodnocení úrovně demokratické začlenění a uplatňování individuálních práv.

IV. Autorské právo a ochrana kulturního dědictví v knihovnách

12) Autorské právo a knihovny

- i. Knihovny dodržují zákony o autorském právu. Tím přispívají k ochraně duševního vlastnictví autorů, aniž by byl ohrožen přístup uživatelů knihoven k informacím. Všechny zákony zabývající se autorským právem a právy s nimi souvisejícími by měly uznávat knihovny jako organizace s veřejným posláním – jsou financovány z veřejných prostředků, tj. měly by všemožně usnadňovat dostupnost a užití informací, jež obsahují. Obecně vzato, jak režim výjimek z autorského práva pro knihovny, tak politika vlády týkající se oběhu/zpřístupnění dokumentů chráněných autorským právem v knihovnách by měly brát v úvahu směrnice Evropské unie upravující autorské právo, a to jak pro hmotné, tak digitální dokumenty.
- ii. Knihovnám, které si plně uvědomují svůj význam při vytváření hodnot pro místní komunitu a současně pro ekonomiku kultury, by mělo být umožněno plnit své veřejné poslání bez ohledu na typ materiálu, s nímž nakládají, ať už se jedná o tištěné, audiovizuální nebo digitální informace.
- iii. Politické orgány musí zajistit takové právní a finanční podmínky, které zaručí přístup ke knihovním fondům a rovný přístup všech občanů ke kultuře, informacím, vzdělávání, výzkumu, znalostem a volnočasovým aktivitám.
- iv. Půjčování e-knih je právě tak důležité jako půjčování knih tištěných tím, že zajišťuje různorodost názorů, literární tvořivost a rovný přístup ke kulturnímu obsahu. Stejně jako je to s tištěnými knihami, veřejné orgány by měly podporovat udržitelný závazek všech zúčastněných stran na knižním trhu, posilovat rozvoj elektronického půjčování v knihovnách, zejména umožněním akvizice licencí na digitální knihy knihovnami za přiměřených podmínek v okamžiku publikování, při zajištění odměny pro autory a vydavatele.
- v. Státní, regionální a místní orgány členských států by proto měly usilovat o plnou vyváženost mezi úplným naplněním poslání knihoven při zajištění přístupu k informacím a zdrojům a důslednou ochranou autorských práv.

13) Povinnosti orgánů veřejné správy ve vztahu ke knihovnám

- i. Knihovny by měly mít zvláštní postavení v opatřeních vládních orgánů zaměřených na podporu rozvoje kulturního obsahu a přístupu jednotlivců k němu. Státní, regionální a místní orgány by v úzké konzultaci s profesními organizacemi a příslušnými subjekty měly:
 - o uložit knihovnám specifickou povinnost poskytovat přístup k informacím, jež vytvářejí vládní a místní orgány členských států;
 - o zajistit, aby knihovny, jako nekomerční zařízení, mohly v plném rozsahu
 - o využívat výjimku z výlučného práva na rozmnožování nebo sdělování veřejnosti dílo nebo databázi pro rozmnožování a vytěžování oprávněně přístupných děl za účelem automatizované analýzy textů a dat ve smyslu ustanovení článku 4 směrnice Evropského parlamentu a Rady (EU) 2019/790 ze dne 17. dubna 2019 o autorském právu a právech s ním souvisejících na jednotném digitálním trhu;
 - o využívat výjimku z výlučného práva na rozmnožování nebo sdělování veřejnosti díla nebo databáze výhradně pro účely ilustrace pro vyučování ve smyslu článku 5 směrnice (EU) 2019/790;
 - o zhotovovat kopie jakýchkoli děl, jež jsou trvale v jejich fondech, v jakémkoli formátu nebo na jakémkoli nosiči, výhradně pro účely uchování takových děl ve smyslu článku 6 směrnice (EU) 2019/790;
 - o zhotovovat kopie kteréhokoli díla nedostupného na trhu ve smyslu článku 8 směrnice (EU) 2019/790;
 - o zpřístupňovat osiřelá díla obsažená v jejich sbírkách veřejnosti a zhotovovat kopie takových děl pro účely digitalizace ve smyslu článku 6 směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/28/EU ze dne 25. října 2012 o některých povolených způsobech užití osiřelých děl
 - o podporovat kontrolované digitální půjčování (CDL) jako způsob zlepšení přístupu občanů k informacím tím, že knihovny zpřístupní digitální výpůjčky uživatelům způsobem "půjčovat jako tisk", a to v zájmu nositelů práv i knihoven, aniž by odrazovaly ostatní knihovny o používání jiných modelů e-půjčování;
 - o umožnit základní půjčování e-knih podle modelu "jedna kopie, jeden uživatel", aniž by byly jiné knihovny odrazovány od používání jiných modelů e-půjčování, a to ku prospěchu jak nositelů práv, tak knihoven;
 - o zpřístupňovat informace a kulturní obsah cestou kolektivních dohod, licenčního a jiných forem vyjednávání s nakladateli a autory za přiměřené ceny, pokud jsou používány pro účely individuálního rozvoje;
 - o nedovolovat vydavatelské praktiky zaměřené na omezování přístupu k informacím v knihovnách, ať již ve formě embarga, nebo výslovného zákazu nákupu pro knihovny;
 - o zavázat se k podpoře otevřené vědy a ke zdravějšímu a efektivnějšímu ekosystému výzkumu, a mít tak větší vliv na financování výzkumu a transfer znalostí.

14) Povinné výtisky¹¹

- i. Institut povinného výtisku je základní prostředek vytváření sbírek národního kulturního dědictví. Měl by mít následující cíle:
 - o vytvářet národní sbírka v tištěné a digitální podobě s cílem uchovat a rozvíjet národní kulturu a předat ji budoucím generacím;

¹¹ Pro překlad pojmu "legal deposit" se, v souladu s připravovanou novelou legislativní úpravy, používá tradičního pojmenování "povinný výtisk". Pro soudržnost textu se ovšem v různých souvislostech používá rovněž pojmenování "ukládání" a jeho odvozenin.

- zajistit přístup k uloženým publikacím na základě ustanovení o výjimkách vypracovaných v souladu s článkem 6¹² směrnice Evropského parlamentu a Rady (EU) 2019/790 ze dne 17. dubna 2019 o autorském právu a právech s ním souvisejících na jednotném digitálním trhu;
- zpracovat předpisy vyžadující, aby nakladatelé/vydavatelé/výrobci ukládali tištěné a digitální kopie u národních příjemců povinného výtisku. Dobrovolnému ukládání by se nemělo bránit, pokud dosahuje stejný cíl jako povinné ukládání. Ukládání by se v souladu s příslušnými politikami mělo týkat všech kategorií publikací, což rovněž zahrnuje selektivní politiku;
- instituce-příjemci povinného výtisku by měly poskytovat účinné bibliografické služby s úplnou národní bibliografií a kontrolou příslušných autoritních záznamů; ve spolupráci s externími účastníky by měly být schopny poskytovat úřední statistické údaje o národní publikační produkci a odpovídající přístup k uloženým publikacím, přednostně prostřednictvím digitálních sítí ve spolupráci se zúčastněnými stranami, a to v zájmu zvýšení efektivity;
- počet ukládaných kopií v tištěné a digitální podobě udržet na přiměřené úrovni podle národních potřeb. Vzhledem k vysokým nákladům na programy uchování sbírek je žádoucí pečlivě se vyhnout překrývání politik vztahujících se na povinné ukládání zvukového, audiovizuálního, filmového a elektronického materiálu;
- podporovat archivování webu prostřednictvím postupů harvestingu;
- posílit odevzdávání povinného výtisku digitálních publikací prostřednictvím propagačních kampaní, jejichž cílem je seznámit producenty s významem ukládání online obsahu pro ochranu knihovního dědictví;
- sankcionovat nedodržování právních předpisů o povinném výtisku finančními či jinými opatřeními;
- analyzovat a podporovat modely spolupráce mezi institucemi přijímajícími povinný výtisk;
- provádět výzkum a šetření s cílem prozkoumat právní, technické a finanční aspekty povinného výtisku elektronických publikací.

15) Přeshraniční přesun písemného dědictví

- i. Členské státy by měly zajistit, aby
 - materiály písemného dědictví, ať již z knihoven, nebo jiných institucí, byly zahrnuty do definice nebo seznamu kulturních statků podléhajících ochraně podle stávajících mezinárodních pravidel pro kontrolu exportu uvedených v tomto doporučení a těchto směrnicích; ve zvláštním případě materiálu kulturního dědictví v knihovnách by jejich trvalý vývoz neměl být povolen a měl by být povolen pouze dočasný vývoz;
 - Úmluva UNESCO o opatřeních k zákazu a zamezení nedovoleného dovozu, vývozu a převodu vlastnictví kulturních statků, Úmluva UNIDROIT o právu na odcizené nebo nezákonně vyvezené kulturní statky a Úmluva Rady Evropy o porušení zákona ve vztahu ke kulturnímu vlastnictví (CETS No. 221) byly příslušnými dokumenty vztahujícími se k otázkám krádeže nebo nezákonného vývozu;
 - byly stanoveny vnitrostátní právní předpisy pro kontrolu přeshraničního pohybu kulturních statků v souladu se směrnicemi Evropské rady a Evropského parlamentu

¹² Článek 6 směrnice (EU) 2019/790 zakotvuje výjimku z autorského práva pouze pro účely uchování. Současně se ovšem ve výkladovém pravidle k tomuto článku (27) uvádí: "Pro úkony rozmnožení, jež instituce kulturního dědictví provádějí za jiným účelem než za účelem uchování děl a jiných předmětů ochrany ve svých stálých sbírkách, by mělo být i nadále nutné získat svolení od nositelů práv, pokud takové rozmnožení není povoleno na základě výjimek či omezení stanovených právem Unie."

[Nařízení Rady (EHS) č. 3911/92 ze dne 9. prosince 1992 o vývozu kulturních statků, v jeho pozdějších zněních];

- s ohledem na velký počet nevyřešených sporných záležitostí byly podporovány programy zaměřené na poskytování informací o písemném dědictví, u něhož došlo během druhé světové války k přesunu, a na jejich zpřístupňování.
-

Překlad: Zdeněk Matušík

Lektorovali: Vít Richter, Marie Šedá

Národní knihovna ČR, 29. 12. 2023